

Odnos elektronskih bh. medija prema romskoj populaciji

**- Istraživanje sprovedeno u okviru projekta 'Medijsko
obrazovanje za Rome u BiH' -**

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Mirela Čamo

Decembar, 2005. godine.

Sadržaj:

1. Uvod.....	3
2. Ciljevi projekta.....	3
3. Metodologija.....	4
3.1. Istraživačke faze.....	4
3.2. Uzorak.....	5
3.3. Anketni materijal.....	5
3.4. Upitnik.....	5
3.5. Rezultati projekta.....	6
3.6. Očekivani rezultati projekta.....	6
4. Analiza podataka.....	7
4.1. Nekooperativnost medija.....	7
4.2. Informiranost o Zakonu.....	9
4.3. Programi medija za romsku zajednicu.....	10
4.4. Zapošljavanje Roma u medijima.....	13
4.5. Pogled na budućnost.....	18
4.6. Mediji trebaju pomoć.....	21
5. Zaključci.....	22
6. Prilozi.....	26
6.1. Upitnik.....	26
6.2. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina.....	30

1. Uvod

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine je 6. maja, 2003. godine usvojila Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina. U skladu sa ovim zakonskim aktom, BiH između ostalih štiti položaj i ravnopravnost: Albanaca, Crnogoraca, Čeha, Italijana, Jevreja, Mađara, Makedonaca, Nijemaca, Poljaka, Roma, Rumuna, Rusa, Rusina, Slovaka, Slovenaca, Turaka, Ukrajinaca i drugih. Peti član zakona se odnosi na pravo pripadnika nacionalnih manjina na informiranje, što znači da imaju pravo na osnivanje printanih i elektronskih medija na maternjem jeziku, te da su javni emiteri dužni predvidjeti posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina, kao i najmanje jednom nedjeljno informativnu emisiju na jeziku nacionalnih manjina. Entiteti i kantoni su svojim propisima trebali utvrditi prava pripadnika nacionalnih manjina, na osnovu procenta zastupljenosti nacionalnih manjina u entitetu, kantonu, gradu i općini.

Media plan institut je odlučio sprovesti istraživanje na području cijele BiH, kako bi provjerio koliko se ovaj zakon poznaje i poštuje u bh. medijima, ali i općenito da utvrdi odnos medija prema nacionalnim manjinama. Aktivnosti vladinih i nevladinih udruženja i organizacija na polju zaštite ljudskih prava su sve intenzivnije, pa nas je interesovalo koliko i sami mediji služe kao dobar ili loš primjer promocije zaštite ljudskih prava u domenu zaštite nacionalnih manjina. S obzirom da poštovanje zakonskih odredbi, nije bio jedini cilj istraživanja, u ispitivanje su uključeni i privatni mediji, koji nemaju zakonsku obavezu emitovanja programa za pripadnika nacionalnih manjina, ali bi trebali imati moralnu i ljudsku obavezu.

2. Ciljevi projekta

1. Prvi cilj projekta je identifikovati, analizirati i ocijeniti prisutnost specijaliziranih programa za pripadnike romske nacionalnosti.
2. Sljedeći cilj je utvrditi koliko su mediji svjesni Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina i kakav odnos imaju prema njima.
3. Utvrditi u kojoj mjeri i na koji način se u bh. medijima realizuju programi za pripadnike romske nacionalnosti!
4. Utvrditi motive medija za realizaciju ovih programa!
5. Utvrditi razloge medija za neemitiranje programa za pripadnike romske nacionalnosti!
6. Utvrditi nivo spremnosti i potrebe medijskih menadžera da zaposle pripadnike romske nacionalnosti!
7. Posljednji cilj je procijeniti da li su i, ako jesu, na koji način i kad su mediji planirali realizirati programe za pripadnike romske nacionalnosti!

3. Metodologija

3.1. Istraživačke faze

Projekat se odvijala u više faza. To su:

- Konstrukcija upitnika i prateće dokumentacije (pitanja su formulisana u skladu s ciljevima projekta i dostupnim podacima o odnosu medija prema nacionalnim manjinama);
- Provjera baze podataka o elektronskim medijima (provjera adresa, kontakt telefona i nadležnih osoba u medijima);
- Slanje upitnika putem e-maila ili faksa;
- Prikupljanje ispunjenih upitnika;
- Provjera ispravnosti upitnika;
- Ponovno slanje upitnika;
- Finalno prikupljanje podataka;
- Priprema baze podataka u SPSS 12.0.1. for Windows;
- Unos podataka;
- Obrada podataka - primjena adekvatne statističke tehnike;
- Izrada finalnog reporta (interpretacija prikupljenih podataka i preporuke medijima i nadležnim institucijama za daljnje djelovanje na polju zaštite i promocije prava nacionalnih manjina na medijsko informisanje).

3.2. Uzorak

U istraživanju je kontaktirano 190 aktivnih elektronskih medija i to:

- 21 javna tv stanica,
- 24 privatne tv stanice,
- 65 javnih radio stanica i
- 80 privatnih radio stanica.

Intervjuisani su menadžeri, vlasnici ili glavni urednici medija. Odabir funkcije ispitanika unutar medija ovisio je od toga ko je unutar datog medija odgovoran za formulisanje programske šeme i odabir sadržaja, koji će se emitovati. Odabrani ispitanici, koji nisu odgovorili u prvom krugu istraživanja, kontaktirani su lično putem telefona i/ili im je ponovno poslan upitnik s molbom za učešće u projektu. Na taj način su se pokušale prikupiti informacije za da li emituju programe za nacionalne manjine što veći broj elektronskih medija.

3.3. Anketni materijal

Svi ispitanicima je putem maila ili faksa poslan jednak anketni materijal:

- Pozivna pisma s molbom za učešće u projektu i objašnjenjem samog projekta;
- Upitnike s detaljnim uputstvom za ispunjavanje;

3.4. Upitnik

Upitnik se sastojao iz dva segmenata, koji se odnose na sljedeće problematike:

- Opšti demografski podaci (funkcija ispitanika, naziv, lokacija, slušanost/gledanost i teritorija emitovanja programa datog medija);
- Odnos prema slušateljima/gledateljima romske nacionalnosti.

Za svaku problemsku cjelinu su formulirana filter pitanja s mogućnošću potvrdnog i negativnog odgovora, te nakon toga otvorena pitanja kao objašnjenja. Dakle, bez obzira da li je odgovor upitanika na dato pitanje potvrđan ili negativan, nakon toga je zamoljen da objasni koji su razlozi na primjer za negativan odgovor ili da detaljnije objasni pozitivan odgovor. Cilj je bio utvrditi razloge za realizaciju datih programa, kao i za nezainteresovanost medija za njih. Puna forma upitnika je priložena na kraju teksta..

3.5. Rezultati projekta

Konačni rezultati istraživanja mogu biti iskorišteni na više načina:

1. Kao polazna osnova za edukativne programe MPI.
2. Kao potvrda nadležnim lokalnim vlastima, NGO i donatorima o neophodnosti educiranja pripadnika nacionalnih manjina u oblasti novinarstva.
3. Kao potvrda o potrebama medija za educiranim novinarima iz reda manjinskih naroda.
4. Kao baza podataka o medijima, koji bi bili spremni emitovati eventualne programe, kreirane u modulima MPI i koji bi angažovali Rome, po završetku njihove edukacije u MPI.
5. Kao tekst za Media on line.

3.6. Očekivani efekti projekta

Primarni cilj projekta jeste steći jasan uvid u odnos bh. elektronskih medija prema pripadnicima romske populacije u BiH. Međutim, uz definiranje aktuelnog stanja, kao sekundarni efekat projekta može se očekivati buđenje interesa medijskih menadžera za ovu problematiku, te njihovo detaljnije upoznavanje sa zakonskim aktima, koji se odnose na manjine. Pored toga, realizacijom projekta otvara se novi oblik saradnje Media plan instituta s bh. medijima. Naime, prikupljanjem pomenutih podataka Media plan institut će imati informacije o planovima i potrebama medija za realizacijom i produkcijom programa za pripadnike nacionalnih manjina. Tako će biti u mogućnosti da prilagodi svoje edukativne programe potrebama medija, kao i kontakt s medijima, koji bi bili zainteresovani za emitovanje programa za manjine, proizvedenih u MPI.

4. Analiza podataka

4.1. Nekooperativnost medija

Početna impresija i zaključak jeste relativno slab odziv i privatnih i javnih medija, a osobito TV stanica. Na učešće u istraživanju se odazvalo 41,57 % kontaktiranih medija. Posebno je zanimljiv odziv javnih emitera od 43,02% (37 medija), što je zabrinjavajući postotak s obzirom da javni servisi imaju obavezu u skladu sa zakonskim normativima o emitiranju programa za pripadnike nacionalnih manjina, među kojima su najmnogobrojniji Romi. Opravdano je pretpostaviti da javni elektronski mediji, koji ni nakon ponovljenih molbi nisu dostavili svoje podatke, vjerovatno i nemaju programa za pripadnike nacionalnih manjina, što je zakonski sporno, te da stoga i izbjegavali učešće u projektu.

Bilo bi preporučljivo izvršiti monitoring i analizu programskog sadržaja tih medija, kako bi se potvrdila ili odbacila ova logična hipoteza, koja proizilazi iz slabog odziva medija na učešće u ovom projektu. Takođe bi bilo neophodno izvršiti i analizu stanja zakonske i podzakonske regulative iz ovog domena na nižem nivou, na šta obavezuje državni zakon.

Ipak, 79 odgovorenih upitnika obezbjedili su dovoljno materijala za jednu preliminarnu analizu o stavovima bh. medija prema korisnicima romske nacionalnosti, kao i eventualnim zaposlenicima iste nacionalne pripadnosti. Odziv medija u projektu obezbjeđuje osnovne pokazatelje odnosa bh. medija prema korisnicima romske nacionalnosti, a time i prema zakonskim normativima o manjinskim narodima. S obzirom da podaci ne pokrivaju sve elektronske medije, ne možemo govoriti o stopostotnim zaključcima, ali osnovni pokazatelji su utvrđeni i mogu se ocijeniti pouzdanim.

U donjoj tabeli su navedeni svi mediji u vlasnistvu države, entiteta, kantona ili opština, koji nisu dostavili svoje podatke.

Mediji, koji nisu dostavili svoje podatke o programima za pripadnika romske populacije

	Vrsta	Vlasništvo	Naziv medija	Lokacija
1	RAD	Javna	Radio Banovići	Banovići
2	RAD	Javna	Radio Bosanska Krupa	Bosanska Krupa
3	RAD	Javna	Radio Busovača	Busovača
4	RAD	Javna	RTV Cazin	Cazin
5	RAD	Javna	RTV Donji Vakuf	Donji Vakuf
6	RAD	Javna	Radio postaja Drvar	Drvar
7	RAD	Javna	Radio Foča	Foča
8	RAD	Javna	RTV Goražde	Goražde
9	RAD	Javna	RTV Jajce	Jajce
10	RAD	Javna	RTV Kladanj	Kladanj
11	RAD	Javna	Radio Ključ	Ključ
12	RAD	Javna	Radio Livno	Komorani-Livno
13	RAD	Javna	RTV Konjic	Konjic
14	RAD	Javna	JP Radio Kostajnica	Kostajnica
15	RAD	Javna	Radio Kupres	Kupres
16	RAD	Javna	Radio Istočno Sarajevo	Lukavica
17	RAD	Javna	Radio postaja Ljubuški	Ljubuški
18	RAD	Javna	RTV Herceg Bosna	Mostar
19	RAD	Javna	Radio postaja Mostar	Mostar
20	RAD	Javna	Omladinski radio X	Mostar
21	RAD	Javna	Radio Nevesinje	Nevesinje
22	RAD	Javna	Radio Novi Grad	Novi Grad
23	RAD	Javna	Radio postaja Odžak	Odžak
24	RAD	Javna	Radio Preporod	Odžak
25	RAD	Javna	Radio Olovo	Olovo
26	RAD	Javna	Radio Posušje	Posušje
27	RAD	Javna	Radio Prača	Prača
28	RAD	Javna	IPC Kozarski vijesnik - Radio	Prijedor
29	RAD	Javna	Radio Prnjavor	Prnjavor
30	RAD	Javna	Radio Srebrenik	Srebrenik
31	RAD	Javna	Radio postaja Široki Brijeg	Široki Brijeg
32	RAD	Javna	RTV Tomislavgrad	Tomislavgrad
33	RAD	Javna	NRTV Travnik	Travnik
34	RAD	Javna	RTV TK	Tuzla
35	RAD	Javna	JP Radio Usora	Usora
36	RAD	Javna	RTV Visoko	Visoko
37	RAD	Javna	Radio Višegrad	Višegrad
38	RTV	Javna	PBS	Sarajevo
39	TV	Javna	RTV Cazin	Cazin
40	TV	Javna	RTV Goražde	Goražde
41	TV	Javna	Hercegovačka televizija Mostar	Mostar
42	TV	Javna	IPC Kozarski vijesnik - TV	Prijedor
43	TV	Javna	TV Kantona Sarajevo	Sarajevo
44	TV	Javna	NRTV Travnik	Travnik
45	TV	Javna	RTV TK	Tuzla
46	TV	Javna	TV Tuzlanska	Tuzla
47	TV	Javna	RTV Visoko	Visoko
48	TV	Javna	RTV Živinice	Živinice

4.2. Informiranost o Zakonu

Prvi cilj projekta bio je utvrditi da li su mediji, a posebno javni servisi dobivali zahtjeve s državnog, entitetskog, kantonalnog ili opštinskog nivoa o potrebi realizacija programskog sadržaja za pripadnika nacionalnih manjina u skladu sa Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (Sl. Glasnik BiH, broj 12. od 6.maja 2003)¹. Rezultati su poražavajući. Od 79 ispitanih medija, samo u dva medija dobili smo potvrdne odgovore na ovo pitanje. Riječ je o javnim radio stanicama DD Radio Zavidovići i Radio postaji Orašje. Radio Orašje je dobilo nalog od Regulatorne agencije za komunikacije, ali nisu postupili po datom nalogu. Naime, prema izjavi direktora ove radio stanice u općini Orašje zvanično nema prijavljenih stanovnika romske nacionalnosti, te u skladu s tim podatkom ni javni radio servis općine nema zakonsku obavezu emitovanja programa za Rome, kao nacionalnu manjinu. Veoma je indikativno da samo ova radio stanica prijavljuje nalog RAK – a. Naime, prilično je nelogično da je RAK poslao samo jednom mediju nalog, a da ostalima nije. Sama Regulatorna agencija za komunikacije nije slala zvanične naloge i instrukcije medijima, već su samo kratak period imali nezvaničnu propagandu, kao reakciju na zahtjeve romske zajednice na formiranje vlastitog medija. Stoga, i navedeni primjer radio postaje Orašje predstavlja vjerovatno nesporazum i zabunu intervjuiranog predstanika radio stanice.

Nasuprot ovom primjeru, Radio Zavidovići su dobili samo preporuku od općine i kantona, ali konkretnih razgovora nije bilo. Na području Zavidovića živi oko 500 građana romske nacionalnosti, te time oni čine značajnu nacionalnu manjinu u općini. U skladu s tim, radio stanica podliježe Zakonu o pravu nacionalnih manjina na medijsko informiranje. Riječ je o priličnom apsurdu, jer uprkos preporuci i potrebi za emitovanjem ove vrste programa, te činjenici da sam medij jeste spreman emitovati programe na romskom jeziku, angažovati saradnike romske nacionalnosti i razviti programski sadržaj u ovom smislu, ova radio stanica ipak nailazi na niz teškoća i prepreka (nedostatak finansija, nedostatak kadra, nezainteresovanost romske zajednice i slično). Dakle, apsurd je u tome što je medij dobio preporuku, ali ne i pomoć za realizaciju ovog zakonskog akta. Čak i kad vlasti sugeriraju medijima ili izvrše pritisak na njih da počnu emitovati program u skladu da Zakonom o manjinama, niko ne pruža adekvatnu pomoć medijima da to i učine.

Iznimno pozitivan izuzetak i primjer predstavlja RTV Republike Srpske, čiji je urednik informativnog programa objasnio da nisu dobili instrukcije ili naloge od nadležnih institucija, ali i da "...prije nego što je iko reagovao, mi smo krenuli sa emisijom u skladu sa obavezom RTRS-a kao javnog servisa.". Ovaj pozitivan primjer da medij sam realizuje program u skladu sa zakonskim preporukama, bez dodatnih pritisaka, vrlo je neobicno i rijedak. Ipak, čini se da su ovakvi primjeri mogući samo na većim medijima, koji imaju bolje finansijske mogućnosti za produkciju i realizaciju programa. Premda to nije izgovor i opravdanje za ostale medije, loša finansijska situacija većine javnih elektronskih medija ne omogućava urednicima i direktorima da kreiraju program u skladu s potrebama u regionu emitovanja. Međutim, činjenica da je isti primjer evidentiran i za radio Alfu iz Sarajeva, ukazuje

¹ Zakonska odredba je priložena kao zaseban dokument na kraju teksta.

da veličina medija i finansijska stabilnost i nisu uvijek presudni, već da je prvenstveno važan odnos i orijentacija samih medija.

4.3. Programi medija za romsku zajednicu

Jednako poražavajući rezultati su evidentirani i analizom odgovora na pitanje "Da li imate redovni program / emisiju na romskom jeziku?". Samo dva medija redovno emituju program na romskom jeziku. U oba slučaja riječ je o radio stanicama, koje emituju svoj program na teritoriji Kantona Sarajevo, a što je posebno zanimljivo oba su u privatnom vlasništvu. Za radio Alfu je već spomenuto da je program počela emitovati samoinicijativno, a isto važi i za Studentski eFM radio. Dakle, niti jedan od njih nema zakonsku obavezu za emitovanje programa za pripadnike romske nacionalnosti. Dakle, riječ je elektronskim medijima, koji su sami prepoznali značaj i potrebu emitovanja programa na romskom jeziku, čime je njihova uloga i zasluga za razvoj programa za Rome i poboljšanje zaštite njihovih ljudskih prava veća i značajnija. Radio Alfa redovno emituje emisiju na romskom jeziku nedjeljom u terminu od 19:00 (osim u periodu Ramazana), dok Studentski eFM radio nema kontinuiran program, već kako kaže urednik: "Emisija na romskom jeziku se emituje već dvije godine...emisija je je još uvijek u povelju zbog nestalnosti ljudi koji realizuju ovaj program. Problemi su ogromni, zbog njihovih „drugih obaveza“ u koje spadaju i odlazak u zatvor, putovanje u Njemačku i ostale stvari...razloga za nestalnost ima i u osporavanju pojedinih „videnijih“ romskih predstavnika, koji ne dozvoljavaju njihov rad...čak smo imali i sasvim otvorene prijetnje od spomenutih. Sve ovo daje za rezultat da emisija, kada se realizuje, uglavnom se svodi na ispunjavanje muzičkih želja. Trenutno smo u fazi rada sa zainteresovanim sa kojima pokušavamo dogovoriti ozbiljniji pristup radu, potpunoj promjeni koncepcije, ali i realizacije emisije.". Dakle, na Studentskom radiju više je riječ o neorganizovanom pokušaju da se realizuje ozbiljan program za romsku zajednicu, ali važna je inicijativa samog medija. Stoga je veoma važno da medijski projekat edukacije Roma, koji realizuje Media plan uz podršku USAID i Vijeća ministara BiH, ima za cilj podršku ovoj radio stanici da ustali ovu emisiju sa većim kvalitetom.

Ostali mediji ne emituju programe na romskom jeziku. Razlozi su raznovrsni, ali najvažniji i najčešći su slijedeći:

- Ne postoji interes pripadnika romske nacionalnosti ili uopšte nema pripadnika romske populacije na teritoriji emitovanja;
- Mediji nemaju dovoljno finansijskih sredstava za proizvodnju ove vrste programa;
- Dio privatnih medija smatra da toj obavezi podliježu samo javni servisi, a mediji u javnom vlasništvu smatraju da njihova zakonska obaveza još uvijek nije jasno deciderana i dostavljena im;
- Mediji nemaju ljudskih kapaciteta za realizaciju ove vrste programa, jer zaposlenici na govore romski jezik, a među pripadnicima romske populacije ne mogu pronaći educiranog i/ili odgovornog saradnika.

Svi navedeni razlozi su sasvim opravdani i zasnovani su na činjeničnom stanju. Analiza objašnjenja medijskih predstavnika zašto ne emituju program na romskom jeziku sugerira potrebu za aktivnijom ulogom nadležnih institucija, novinarskih i romskih udruženja. Aktivniji pokušaj implementacije postojećeg Zakona o pravu nacionalnih manjina na medijsko informiranje bi stoga morao obuhvatati slijedeće korake:

1. Informirati medije u javnom vlasništvu o njihovoj zakonskoj obavezi, što znači da bi nadležna institucija trebala dostaviti jasne i precizirane instrukcije za realizaciju određenog programa na romskom jeziku medijima, koji podliježu ovoj zakonskoj normi.
2. Vijeće ministara odnosno nadležno ministarstvo bi trebalo tražiti od hijerarhijski nižih organa vlasti da donesu propise, koji preciznije razrađuju obaveze medija ili provjere implementaciju svojih zakonskih ili podzakonskih akata, ako su ih donijeli.
3. Romska udruženja bi trebala poduzeti aktivnije mjere u evidenciji romskog stanovništva, koje je sklono čestim migracijama i uglavnom nije pravilno prijavljeno. Podaci o rasprostranjenosti i naseljenosti Roma po pojedinim dijelovima BiH bi, između ostalog, pomogli odabir medija, koji su dužni emitovati program na romskom jeziku.
4. Pored toga, lokalna udruženja Roma bi trebala zahtjevati od medija emitovanje programa romskom jeziku, kako se mediji ne bi više štitili tvrdnjom 'nije bilo inicijative Roma'.
5. Medijima bi bilo potrebno obezbjediti finansijsku pomoć za realizaciju ovog programa, kao i obezbjediti edukaciju Roma u oblasti novinarstva.

Za razliku od gotovo potpunog odsustva redovnih emisija namijenjenih Romima na romskom jeziku, većina medija povremeno emituje programe i sadržaje posvećene životu i problemima Roma. Čak 54 (68,4%) od 79 medijskih predstavnika pozitivno odgovara na ovo pitanje, objašnjavajući da je najčešće riječ o redovnim informativnim i/ili dokumentarnim emisijama, u kojima emituju o Romima priloge različitih dužina. U prilogima se pokrivaju sve aktuelnosti vezane za funkcionisanje lokalne romske zajednice, poput praćenja manifestacija, proslave praznika, apela za poboljšanje uslova života Roma i uopšte promocije njihovih ljudskih prava. Programe uglavnom realizuju stalno zaposleni novinari, intervjuišući povremeno predstavnike Roma. Uglavnom je riječ o programima o društvenim dešavanjima, pa se povremeno uradi i prilog o romskoj zajednici.

Konkretnije aktivnosti i specijalizirani programi su evidentirani na slijedećim medijima:

- VestaRadio, Tuzla - *VestaRadio problematiku Roma tretira kroz redovan dnevni IPP program. Posebne, polusatne emisije su emitovane u dva navrata u okviru serijala Treći sektor tokom 2004. godine. Ove emisije su, nakon edukacije u oblasti radio produkcije isporučene od strane tima VestaRadija, samostalno uređivali i vodili predstavnici dvije romske nevladine organizacije iz Tuzle. Predstavnice Udruženja žena Romkinja «Bolja budućnost» su kroz emisije zagovarale rješavanje problema zdravstvene zaštite Roma na području TK, a predstavnici Udruženja SARE Roma Tuzla su zagovarali adekvatnu primjenu Akcionog plana za uključivanje romske djece u obrazovni sistem na području TK.*
- RTV Kozarska Dubica - *Upravo preko RTV K. Dubica provodimo jedinstvenu u svijetu manifestaciju: 163. Izbor ciganskog cara, te ćemo za popularizaciju kulture Roma angažavati i Rome iz drugih opština. Manifestacija se održava svake godine 6. januara.*
- Javno preduzeće 'Radio Tuzla' - *U redovnim informativnim emisijama izvještavamo sa svih press konferencija, seminara i okruglih stolova, a povremeno pravimo i tematske emisije (60 minuta) o životu Roma. Konkretno, takva jedna će biti 29. novembra 2005. u 11.00 sati - emisija 'Tuzla u ogledalu'.*
- Javna ustanova RTV Lukavac - *Bar jednom mjesečno emitujemo emisije o životu Roma u trajanju od jednog sata u saradnji s udruženjem 'Nova romska nada'.*
- Radio BM Zenica - *Imamo dobru suradnju sa romskim udruženjima i u skladu sa aktuelnostima realizujemo 30-minutne emisije. Medijski smo pokrovitelj Evropskog kulturnog centra, koji se većinom bavi problemima romske nacionalnosti.*
- DD Radio Zavidovići - *Povremeno emitujemo priloge i emisije o Romima. Naši novinari i predstavnici Roma vode i uređuju takve emisije i one idu 60 minuta. Često i urednik emisije bude neko od Roma.*
- Radio Glas Drine, Sapna (Zvornik) FBiH - *Povremeno emitovanje emisija za Rome kada su sponzorirane od neke institucije, npr. 'Upis romske djece u školu'.*
- Radio Republike Srpske (RTRS) - *U informativnom programu (problemi Roma, dječija zaštita, školovanje, zapošljavanje, standard, kriminalitet itd.); u specijalnim programima (reportaže o kulturnom životu, ličnostima); u muzičkim emisijama ('Muzika naroda' - pjesme, folklor itd.)*

- RTV Republike Srpske - *Pratimo sve aktivnosti Roma u IPP-u od interesa za zajednicu. Redovno radimo priloge u emisiji 'Bona homo' i pozivamo goste u Jutarnji program srijedom (već 2 godine).*

Dakle, postoji određena inicijativa medija za realizaciju programa za romsku populaciju, ali je uglavnom limitirana mogućnošću samih medija i pronalaskom sponzora. Riječ je uglavnom o javnim radio stanicama s izuzetkom Studentskog eFM radija i Radio Alfe, kao privatnih. Dominantan je interes i razvijenost ovih programa na medijima Republik Srpske, te Tuzlansko – podrinjskog kantona u Federaciji BiH. To indirektno potvrđuje nezvaničnu pretpostavku da je na ovim lokalitetima i veća naseljenost pripadnika romske populacije.

Mediji, koji ne emituju programe i sadržaje za Rome, to pravdaju činjenicom da na njihovom lokalitetu uglavnom nema Roma, te da i ako ima, sami mediji nemaju ljudskih i finansijskih resursa za proizvodnju ove vrste programa.

4.4. Zapošljavanje Roma u medijima

Polazeći od pretpostavke da je za uspješnu realizaciju programa za nacionalne manjine, neophodno učešće njihovih predstavnika, odnosno osobe koja poznaje kulturu i običaje određene populacije, ispitanicima je postavljeno slijedeće pitanje: *Da li ove programe ili povremene emisije uređujete/proizvodite uz aktivno angažovane pripadnike romske nacionalnosti ili isključivo sa svojim novinarima?*. Dobiveni su zanimljivi rezultati, koji su kasnije dodatno analizirani:

- 7,6% - Aktivno angažujemo pripadnike romske nacionalnosti.
- 20,3% - Povremeno angažujemo pripadnike romske nacionalnosti bez njihove aktivnije uloge u proizvodnji programa.
- 41,8% - Programe produciramo isključivo sa svojim novinarima.
- 30,4% - Ne proizvodimo programe namjenjene Romima, pa nemamo potrebu za angažovanjem pripadnika romske nacionalnosti.

O aktivnom angažmanu pripadnika romske nacionalnosti izvještava (samo ili čak) šest medijskih predstavnika. Brojka šest nije velika, ali se u ovdašnjim bh. medijima može smatrati bar obećavajućom. S obzirom da bh. mediji tek pokreću programe za Rome, te da imaju problem obrazovanosti i odgovornosti saradnika romske nacionalnosti, šest medija predstavlja dobar početak i solidan rezultat. Riječ je o već spomenutim medijima:

1. Radio stanica VestaRadio iz Tuzle je, u okviru produkcije svog serijala Treći sektor, aktivno angažovala pripadnike udruženja "Bolja budućnost" i "Sare Roma", pa čak ih i educirala za ovaj posao.
2. Studentski eFM radio već dvije godine realizuje emisiju za Rome i uprkos preprekama na koje nailazi, odnosno nepuzdanosti romskih saradnika, pokušava učvrstiti tu saradnju.
3. J.P. Radio Brod Bosanski Brod prilikom priprema i realizacije povremenih emisija o rješavanju statusnih pitanja Roma, angažuje i romske konsultante (ova stanica nailazi na nezainteresovanost romskih udruženja i nedovoljnu obrazovanost Roma za posao u medijima, te izražava potrebu za pomoći u prevazilaženju ovih problema).
4. Intervjuisani predstavnik DD Radio Zavidovića izvjestio je o emisijama za romsku populaciju u trajanju do 60 minuta. Prema njegovim riječima *"...Naši novinari i predstavnici Roma vode i uređuju takve emisije i one idu 60 minuta. Često i urednik emisije bude neko od Roma."* Dakle, riječ je o vrlo aktivnom angažmanu romskih saradnika.
5. ODJP, Radio Gradiška redovno izvještava svoje slušatelje o važnijim dešavanjima unutar romske zajednice, te pri tome saraduje i s predstavnicima Roma.
6. Isti je slučaj i sa Radio stanicom Glas Drine, ali nailaze na slab interes same romske zajednice i nedostatak obrazovanja romskih saradnika.

O povremenoj saradnji s pripadnicima romske nacionalnosti izvještava 16 elektronskih medija. Riječ je uglavnom o medijima, koji povremeno emituju priloge i reportaže o romskoj zajednici, a pod saradnjom se podrazumjeva intervjuiranje predstavnika romske populacije ili nezvanični razgovor s njima u cilju prikupljanja potrebnih informacija. Za čvršću i intenzivniju saradnju sprječavaju ih već spomenuti faktori: neobrazovanost Roma, njihova nepouzdanost i nedostatak inicijative.

Iste razloge navode i medijski predstavnici, koji programe realizuju isključivo sa svojim novinarima (njih je 33). Međutim, oni dodaju još neke prepreke:

- Nemogućnost medija da plaća dodatne saradnike.
- Pripadnici romske nacionalnosti se ne prijavljuju na konkurse medija za zapošljavanje, te mediji i nemaju puta za njihovo zapošljavanje.

I, konačno, posljednju kategoriju medija čine oni, koji uopšte ne proizvode programe za pripadnike romske nacionalnosti, a kojih je evidentirano 24, odnosno 30,4% onih koji su odgovorili na upitnik. Njihova objašnjenja su navedena u prethodnom dijelu analize, a svode se na to da u njihovom regionu nema pripadnika romske nacionalnosti, da su mali medij s drugom ciljnom populacijom ili nemogućnošću da finansiraju ovu vrstu programa. Koliko su ova objašnjenja utemeljena, trebalo bi provjeriti sasvim drugom vrstom istraživanja, jer ovaj projekat nije imao to kao primarni cilj.

Posebno poražavajući zaključak je dobiven analizom odgovara na pitanje *"Da li imate zaposlene u redakciji ili kao dopisnike novinare romske nacionalnosti?"*. Svi mediji, koji su učestovali u projektu su negativno odgovorili na ovo pitanje. Dakle, od 79 medija, niti jedan nema zaposlenika romske nacionalnosti. Prvi utisak i interpretacija ovakvog rezultata jeste postojanje snažne nacionalne diskriminacije u području zapošljavanja pripadnika romske nacionalnosti. Međutim, i objašnjenja za nezapošljavanje pripadnika romske nacionalnosti su prilično vjerodostojna i opravdana. Dio objašnjenja se svodi na isticanje činjenice da *"zaposlenici nisu birani prema nacionalnosti nego sposobnostima"*, te da se niko od zaposlenih ne izjašnjava kao Rom. Nešto preciznije objašnjenje je da se niti na jedan konkurs nikad nije prijavio niko od Roma, te da samim tim ni medij nije bio u prilici da angažuje novinare romske nacionalnosti. I, konačno, najdetalnije (a vjerovatno i najiskrenije) objašnjenje jeste da *"...nema obrazovanih kadrova među Romima, koji bi mogli raditi na poslovima novinara, montažera, snimatelja i slično."*

Ovakva objašnjenja ublažavaju početne negativne impresije o diskriminaciji u medijima, ali baca ružnu sjenu na pripadnike romske nacionalnosti. S jedne strane, okarakterisani su kao nedovoljno obrazovani, ali i optuženi za nedostatak vlastite inicijative. Ne postoje zvanični podaci o diskriminaciji Roma prilikom zaposlenja, što dodatno potvrđuje činjenicu da sami Romi ne iskazuju značajnije aktivnosti da se zaposle bilo gdje, pa tako i u medijima. Podaci ukazuju da dio medija ima potrebu za saradnicima romske nacionalnosti, te je opravdano očekivati da bi veća inicijativa samih Roma i njihovih udruženja za vlastitom stručnom edukacijom i pokušaj zapošljavanja dovela i do njihove saradnje s medijima. Nedostatak inicijative, obrazovanosti, ali i odgovornosti Roma su razlozi na koje pažnju skreće i direktor Radio Zavidovića, napominjući *"...uglavnom zbog nedovoljne obrazovanosti, ali i oni koji žele od Roma da se uključe teško poštuju termine emisije, jer su uvijek zauzeti poslovima oko egzistencije."*

U ovom pitanju, medijski predstavnici nisu često spominjali problem neodgovornosti Roma, ali se kroz kompletno istraživanje provlači i ovaj problem. Naime, dio medija je imao negativna iskustva prilikom saradnje s Romima, tako da su sad oprezniji i nepovjerljiviji prema ponovnom uspostavljanju profesionalne saradnje. Takav primjer su, već spomenuti, pokušaji Studentskog eFM radija za redovnim emitovanjem programa. Drastičniji primjer je: *"Program za Rome ne emitujemo, samo jednom prilikom imali smo razgovor sa predstavnicima romske zajednice sa područja opštine, postignut dogovor o saradnji, ali ubrzo posle toga smo informisani da je pomenuta osoba «otputovala» u inostranstvo, sa parama od projekta."* Naravno, ovakav primjer je iznimno negativan i potvrđuje široko rasprostranjene

predrasude ovdašnjeg stanovništva o pripadnicima romske nacionalnosti. Time se vraćamo na širi aspekt problematike romske populacije, koji je nemoguće prevazići u ovom usko fokusiranom projektu.

Međutim, upravo bliža saradnja Roma s medijima je vjerovatno najbolji put ka rušenju predrasuda o ovoj nacionalnoj manjini, kao i prema gradnji pozitivnijih stavova javnosti. Stoga se ponovno mora ponoviti i naglasiti da je impetrativna potreba da se romska udruženja aktivnije angažuju na gradnji uspješnije i bliže saradnje s medijima. Inicijativa Media plana da pokrene različite projekte edukacije Roma za poslove u medijima (ne samo novinarstvo) je značajna i predstavlja dobar primjer za postizanje ovog cilja.

Nešto pozitivniju i optimističniju sliku odnosa medija i zaposlenika romske nacionalnosti otkrilo je pitanje o povremenoj saradnji medija s Romima. Šesanaest, odnosno 20,3 % ispitanih medija tvrdi da održava povremenu saradnju ili s Romima, kao saradnicima ili s romskim udruženjima općenito. Pod saradnjom se obično podrazumjeva pozivanje u goste ili telefonsko javljanje u program predstavnika određenog romskog udruženja ili eventualno intervjuiranje Roma, koje novinar slučajno sretno. Ovaj oblik saradnje nije prava profesionalna novinarska saradnja, ali je ipak pozitivna. Pozitivna je, jer je evidentno da mediji počinju kreirati veze i odnose s romskim udruženjima, što je početni korak za daljnje unaprijeđenje njihove saradnje. S druge strane, identifikacija ove saradnje jeste i smjernica za NVO organizacije, koje se bave promidžbom ljudskih prava ili unaprijeđenjem medija i novinarstva, da se uključe u ove oblike uspješne saradnje. Tako će biti u mogućnosti da paralelno utiču, na primjer, na razvoj svjesnosti Roma o njihovim pravima i istovremeno da efekte svojih aktivnosti putem medija promoviraju u široj javnosti.

Konkretna i kontinuirana saradnja medija i romskih udruženja evidentirana je na nekolicini elektronskih medija:

- VestaRadio – *"Uglavnom saradujemo sa romskim nevladinim organizacijama iz Tuzle čiji nam predstavnici pomažu u pripremi emisija koje tretiraju problematiku Roma."*
- Nezavisni radio Q, Visoko – *"Radi se o Udruženju Roma pod nazivom «Budi mi prijatelj», oni svakodnevno putem našeg medija u javnost transparentno iznose svoje aktivnosti."*
- RTV Hit Brčko – *"Saradujemo s udruženjem Romski san (Sabit Muratović) - u dogovoru s njim pratimo sve kulturne događaje, te obrađujemo teme za koje Udruženje smatra da su važne."*
- JP RTV Lukavac – *"Bar jednom mjesečno emitujemo emisije o životu Roma u trajanju jednog sata u saradnji s udruženjem 'Nova romska nada'."*
- DD Radio Zavidovići – *"Uže članstvo romskog udruženja dobro surađuje s nama i uglavnom se održava veza."*

- Radio postaja Vitez – *"U saradnji s lokalnom romskom organizacijom i s romskom organizacijom iz Makedonije u dva navrata smo realizirali dvojezične emisije pod nazivom 'Ej, Romalen' i 'Aven chavore'... Imamo povremenog saradnika romske nacionalnosti za realizaciju reportažnog radio programa."*
- RTV Republike Srpske – *"Saradnja i dogovor za emisije, priloge, gostovanja i slično."*
- Studio 88, Mostar – *"Trenutno Studio88 zajedno sa OSCE-om pomaze Udruženju Roma (novi predsjednik) da napravi prijedlog projekta za EU vezan za otvaranje novih radnih mjesta za Rome u Mostaru. U Udruženju aktivno rade dva člana...koja nisu dovoljno obrazovana da bi mogli voditi program."*

Evidentno je da se mediji, koji su izdvojeni kao pozitivni primjeri saradnje medija i Roma, ponavljaju. Čini se da je riječ o nekolicini medija, koji su 'pionirski' krenuli u pokušaj realizacije ove vrste programa i saradnje, a što je najvažnije nisu potaknuti zakonskom odredbom, već vlastitom procjenom o potrebi da se razviju programi namjenjeni pripadnicima nacionalnih manjina. S jedne strane, njihov broj nije optimalan, ali je zato njihov raspored po BiH obećavajući. Čini se da emisija o Romima i u skladu s interesom Roma ima u medijima Republika Srpske, Distrikta Brčko, te Sarajevskog, Hercegovačko – neretvanskog, Srednjobosanskog i Zeničko – Dobojskog kantona. Sve su to mediji, koji imaju dosta visoku slušanost, a uglavnom pokrivaju različite regije, pa se može zaključiti da romske zajednice u različitim dijelovima BiH ipak imaju dostupan barem sporadični i povremeni specijalizirani medijski sadržaj. On se još uvijek zadržava uglavnom na radio stanicama, a veoma malo ili gotovo nikako na tv medijima. Razlozi su vjerovatno opet finansijske prirode, jer je puno lakše i jeftinije realizirati emisiju ili reportažu na radiju nego na TV.

Naravno, treba napomenuti da ipak veći broj medija nema nikakvu saradnju s Romima ili njihovim udruženjima. Objašnjenje medijskih predstavnika o izostanku ove saradnje je manje ili više jedinstveno: *"Ponudeno predstavnicima romskih udruženja, no nije bilo interesa."* ili eventualno *"Nuđena saradnja u više navrata. Romi se nisu mogli dogovoriti ko će od njih učestvovati u emisijama."* Dakle, ponovno se vraćamo na problem nedostatka inicijative od strane udruženja Roma ili organizacija, koje se bave romskom problematikom. Neophodno je da udruženja pristupe medijima s idejama, prijedlozima i objašnjenjima, koja je vrsta medijskog sadržaja zanimljiva i potrebna lokalnoj romskoj zajednici. U BiH ne postoje zvanični i pouzdani podaci niti o naseljenosti Roma, niti o njihovim interesima i potrebama za određenim medijskim sadržajima, tako da je i samim medijima dosta teško procijeniti kakav program trebaju proizvoditi i emitovati. Stoga bi im bliža saradnja s udruženjima bila više nego dobro došla.

4.5. Pogled na budućnost

Planovi medija za početak i/ili razvoj programa namjenjenih primarno pripadnicima romske nacionalnosti su relativno optimistični i pozitivni. Više od polovine ispitanih medija (54,4%) tvrdi da ozbiljno planira početi proizvoditi ovu vrstu programa, dok ostali ne planiraju ili to ovisi od određenih uslova.

Međutim, i oni koji planiraju, uslovljeni su nizom potrebnih uslova, koje bi trebalo ispuniti. Uslovi, koje navode predstavnici medija su manje ili više slični, a najbolje su predstavljani slijedećim izjavama:

- *Pronalazak odgovarajućih materijalnih sredstava za pokrivanje troškova proizvodnje i emitovanja programa. (Radio Studio D, Srebrenik)*
- *Ukoliko bismo pronašli adekvatnu osobu za uređivanje i vođenje emisije na romskom jeziku rado bismo joj omogućili dodatnu edukaciju i ustupili medijski prostor za emitovanje ove emisije. (VestaRadio)*
- *Željeli bismo pomoći Romima u njihovom nastojanju popravljanja uslova života, očuvanju njihove kulture i tradicije i doprinijeti edukaciji... No, sve se svodi na novinarsku inicijativu, dok romske organizacije, kojih ima 8 na ovom području, čine malo ili ništa da bi javnost upoznali sa svojim radom i problemima Roma. (Javno preduzeće 'Radio Tuzla')*
- *U budućnosti nam je želja proizvoditi emisije na romskom jeziku u našoj produkciji, naravno u koliko nađemo pripadnike romske zajednice na koje se možemo osloniti. (Radio Alfa, Sarajevo)*
- *Ideja potiče iz maksime da je naš radio servis građana te tako je i otvoren za saradnju sa svima. (Radio Bileća)*
- *Ukoliko nam se neko obrati sa zahtjevom za koprodukciju. S obzirom da u okviru naših tehničkih i ljudskih resorsa samostalno to nismo u mogućnosti. (RTV Vogošća – tv i radio)*
- *Ako bi dobili video materijale koji prate život Roma. (TV Rudo)*

Iz navedenih izjava proizilazi da su mediji otvoreni za kreiranje i emitovanje programa za pripadnika romske populacije, jer oni predstavljaju jednu od najznačajnijih i najbrojnijih nacionalnih manjina, te prema mišljenju predstavnika medija postoji i potreba, i obaveza, i interes korisnika za ovom vrstom programa. Međutim, većina medija treba najprije riješiti problem finansiranja takvog programa, dobiti konkretniju inicijativu od romskih udruženja, te pronaći saradnike romske nacionalnosti, koji bi bili kompetentni i dovoljno odgovorni za ovu vrstu posla.

Nekolicina medija ima i konkretnije planove za pokretanje specijaliziranih medijskih sadržaja za pripadnike romske nacionalnosti. Izdvojićemo neke od njih.

- *Trenutno smo u fazi rada sa zainteresovanim sa kojima pokušavamo dogovoriti ozbiljniji pristup radu, potpunoj promjeni koncepcije ali i realizacije emisije. (Studentski eFM radio, Sarajevo)*
- *Prigodno uz manifestaciju 'Izbor ciganskog cara' u novembru, decembru i januaru i dalje ćemo popularizovati kulturu Roma na širem prostoru, angažujući Rome - estradne umjetnike i druge. (Radio Kozarska Dubica i Interni kanal TV Kozarska Dubica)*
- *Nećemo proizvoditi programe za Rome, zato što smo muzički radio, komercijalni radio, a po njihovom zahtjevu pomažemo besplatno. (3M Music company - Radio M, Sarajevo)*
- *Obratio nam se predsjednik Udruženja «Budi mi prijatelj» sa idejom o jednoj emisiji koja bi se realizovala sa voditeljima Romima. (Nezavisni radio Q, Visoko)*
- *U Ilijašu je nedavno formirano Udruženje Roma, tako da ubuduće očekujemo konkretnu saradnju. (Radio Ilijaš)*
- *Zavisno od dozvole za izmjenu programske sheme od RAK –a, radio Kometa namjerava prenositi polučasovnu emisiju na romskom jeziku nedjeljom. (Radio Kometa, Istočno Sarajevo)*
- *Romska zajednica u Brčko distriktu je najveća manjinska grupacija, koja u uslovima izgradnje demokratskog društva, mora imati značajnije mjesto u društvenim procesima. Naša je namjera u javnosti graditi takav odnos, bez obzira na to što i pokazatelji upućuju na zaključak da Romi u distriktu imaju povoljniji status od ostatka BiH - a. Planiramo afirmisati: obuhvat romske djece osnovnim obrazovanjem i školovanjem Roma u cjelini; rad KUD-a i Udruženja 'Romski san'; izgradnju društvenih prostorija za aktivnosti Roma; uspješne pojedince iz romske zajednice. Planiramo kritički istražiti: stambeno zbrinjavanje Roma, sporost u rješavanju imovinsko-pravnih odnosa u sporovima Roma; zdravstvenu zaštitu Roma. (Radio i TV Brčko)*
- *Tokom naredna tri mjeseca realizovaćemo 3 emisije namjenjene Romkinjama pod nazivom 'Kontracepcijom do emancipacije'. U spomenutim emisijama aktivno će sudjelovati i Romi. (Javna ustanova RTV Lukavac)*
- *Imam raznovrstan program - tipa španska muzika, Turska - bila bi mi želja da jedan dio programa prave Romi. (Radio Stari most, Mostar)*

- *Emitiranje vijesti jednom dnevno; emitiranje emisije posvećene običajima Roma jednom sedmično; tradiciji i kulturi Roma jednom sedmično. (Radio i TV USK)*
- *Potaknuti činjenicom njihovog inferiornog položaja u društvu, ali i njihovom bogatom kulturom, emisije bi trebale biti edukacijskog, ali i kulturno-zabavnog tipa. (Radio postaja Vitez)*
- *Da, povremeno kada bude nešto interesantno iz njihovog života. Namjere: Oni su građani moje opštine i zaslužuju pažnju, kao i ostali. Problem: nepismenost. (Radio Skala, Ugljevik)*
- *Emisija 'Muzika naroda' je koncipirana kao uvod u ozbiljnu IP emisiju 'O nacionalnim manjinama', koja će na informativan, edukativan i zabavan način govoriti o životu manjina uključujući svakako i Rome. (RTRS)*

Ovakvi primjeri ukazuju na buđenje svijesti u bh. medijskom menadžmentu o značaju i potrebi da se realizuju programi za Rome, ali i o početku realizacije ove ideje. S određenim programima i serijalima se već počinje, što je iznimno pozitivan podstrek za daljnje aktivnosti.

No, vratimo se na ključni problem medija: školovan i odgovoran kadar romske nacionalnosti. Većina ispitanih predstavnika spominje upravo ovaj problem. Naime, medijski predstavnici ističu da su prilikom zapošljavanja radnika ključne sposobnosti, kvalifikacije, iskustvo i talenat, a ne nacionalnost. U isto vrijeme, izvještavaju da bi voljeli naći saradnike, koji bi poznavali romski jezik, kulturu i tradiciju, ali da ta osoba mora zadovoljavati barem minimalne kriterije za zaposlenje u medijskoj kući:

- Minimum SSS;
- Osnovno poznavanje rada u medijima;
- Odgovornost u radu.

Pored teškoće u pronalasku osobe, koja bi zadovoljila ove kriterije, dodatni problem za medije predstavlja i loša finansijska situacija, koja im ne dozvoljava povećanje broj zaposlenih. To su ključni razlozi za medije, koji nemaju namjeru u bližoj budućnosti zaposliti pripadnike romske nacionalnosti u svom mediju.

4.6. Mediji trebaju pomoć

Upravo na spomenute probleme, nadovezuju se i potrebe medija za uslugama organizacija poput Media plan instituta. Na ovo pitanje su odgovarali samo oni medijski predstavnici, koji namjeravaju u bližoj budućnosti početi realizovati programe na romskom jeziku. Gotovo svi mediji, koji spadaju u tu kategoriju, su zainteresovani za određenu vrstu pomoći. Primarna potreba medija je prije svega edukacija novinara i voditelja romske nacionalnosti. Dakle, polazna osnova za proizvodnju programa na romskom jeziku jeste pronaći odgovarajuće novinare romske nacionalnosti. S obzirom da u BiH nema diplomiranih novinara romske nacionalnosti, mediji su spremni prihvatiti alternativu: pripadnika romske nacionalnosti, srednje stručne spreme, ali da je prošao kroz specijalizovanu edukaciju za novinate (treninzi, škole novinarstva, radionice i slično). Čini se da je to polje u kojem Visoka škola novinarstva Media plan instituta i njoj srodne institucije mogu najviše doprinijeti razvoju i unaprijeđenju medijskog programa za romsku zajednicu.

Druga, ne i manje važna, vrsta pomoći po učestalosti spominjanja jeste povezivanje medija i romskih udruženja. Već je spomenuto da se mediji često žale na nedostatak inicijative od strane Roma, bilo da je riječ o izražavanju interesa romske zajednice za emitovanjem programa, bilo da je u pitanju prijava Roma na konkurse za zapošljavanje u mediju. S te strane, institucije poput MPI mogu pomoći medijima. Organiziranjem sastanaka i savjetovanja s predstavnicima romskih udruženja mogu se iskristalizirati želje, ideje i potrebe lokalne romske zajednice, te im pomoći u suradnji i dogovorima s medijima. Pored toga, preporuka polaznika škole Media plana *Medijska edukacije Roma* za angažman u zainteresovanim medijima je također izvrstan oblik pomoći i medijima i 'novopečenim' saradnicima u medijima.

Treća vrsta pomoći, koja bi bila potrebna manjem broj medija, jeste izrada koncepta emisije. Ovakva vrsta pomoći se djelimično oslanja na povezivanje medija s udruženjima Roma. Upravo kroz kontakte, afirmaciju i pomoć udruženjima u kristalizaciji ideja i potreba Roma za medijskim sadržajima, djelimično bi se ispunila i potreba za pomoći u izradi konceptata emisije. Pored toga, medijima je ova vrsta pomoći potrebna i u obliku angažovanja stručnog konsultanta iz reda romskog naroda. Naime, uloga konsultanta u ovom smislu je prvenstveno pomoć novinarima i realizatorima programa u boljem razumjevanju kulture, tradicije i običaja romske populacije. Tu ulogu MPI i srodne organizacije mogu ispuniti dijelom edukacijom Roma za ovakvu vrstu saradnje, a drugim dijelom uspostavljanjem kontakata između medija i udruženja Roma i/ili Roma educiranih za poslove u medijima.

I, konačno, posljednji oblik pomoći, koju mediji trebaju jeste finansijska pomoć za proizvodnju informativnog programa na romskom jeziku. Ovu vrstu pomoći mediji bi vjerovatno trebali tražiti od vladinih i nevladinih organizacija u ulozi donatora. Međutim, i na ovom polju, medijske organizacije mogu pomoći na određen način. U ovom aspektu, njihova uloga možda ne bi bila primarna, ali bi mogla značajno olakšati finansijske probleme, na koje mediji nailaze. Stoga bi trebalo ozbiljno razmotriti slijedeće opcije:

- Prilikom edukacije Roma u području novinarstva, neophodno je akcenat staviti na praktičnu edukaciju i izradu pilot emisija, koje se poslije mogu ustupiti za emitovanje elektronskim medijima. Zbog troškova proizvodnje, ovakav pristup bi lakše bilo realizovati za radio stanice i to veći broj njih, a ne samo za jednu (a pored toga, radio stanice i jesu iskazale veći interes od tv medija).
- Formirati servise vijesti – dakle, uspostaviti jaču saradnju između lokalnih udruženja i medija iz različitih dijelova BiH. Zajednička proizvodnja programa bi sasvim sigurno umanjila njene troškove.

5. Zaključci

Najznačajnije zaključke ćemo izdvojiti prema postavljenim ciljevima projekta.

1. Prvi cilj projekta je identifikovati, analizirati i ocijeniti prisutnost specijaliziranih programa za pripadnike romske nacionalnosti.

Programi na romskom jeziku gotovo da ne postoje na bh. medijima, a romska problematika se uglavnom obrađuje kroz reportaže u okviru redovnih informativnih programa. Sporadični su, ali i sve intenzivniji programi u obliku specijaliziranih emisija o određenom aspektu života lokalne romske zajednice.

2. Sljedeći cilj je utvrditi koliko su mediji svjesni zakonskih direktiva i kakav odnos imaju prema njima.

Nadležne institucije nisu dostavile preporuke ili naloge javnim elektronskim medijima o zakonskoj direktivi da redovno emituju informativni program na romskom jeziku. Mediji se ne smatraju obaveznim, jer nisu dobili takvu vrstu direktiva, a i smatraju da taj zakonski aspekt još uvijek nije pravno decidan. Pored toga, dosta medijskih predstavnika smatra da se zakon ne odnosi na njih, jer u njihovoj regiji emitovanja nema dovoljan broj prijavljenih Roma, da bi se ocijenila kao nacionalna manjina. Pored netransparentnosti zakonske odredbe i neinformiranosti medija o njoj, javni servisi nailaze na niz problema u pokušaju da je implementiraju.

3. Utvrditi u kojoj mjeri i na koji način se u bh. medijima realizuju programi za pripadnike romske nacionalnosti!

Općenito gledano, programi za pripadnike romske nacionalnosti se realizuju nekontinuirano, neredovno i relativno rijetko. Postoje odstupanja od ovog pravila na nekolicini medija, koji kao da 'probijaju led' u ovoj oblasti. Oni u saradnji s romskim udruženjima, te donatorima, proizvode serijale i emisije namjenjene pripadnicima romske nacionalnosti. Saradnja s romskim udruženjima je neredovna i uglavnom nije intenzivna, s izuzetkom nekoliko medija, koji predstavljaju primjer uspješne realizacije programa za lokalnu romsku zajednicu.

4. Utvrditi motive medija za realizaciju ovih programa!

Motivi medija za emitovanje programa za pripadnike romske populacije su manje ili više jednaki. Oni smatraju da Romi, kao najmnogobrojnija nacionalna manjina u BiH imaju zakonsko i ljudsko pravo na medijsko informiranje. Međutim, česti motivi su i promocija i unaprijeđenje ljudskih prava Roma, za koje je činjenica da žive u iznimno teškim uslovima. Mediji, kroz emitovanje programa o njihovim problemima, pokušavaju pomoći buđenjem interesa javnosti i odgovornih institucija.

5. Utvrditi razloge medija za neemitiranje programa za pripadnike romske nacionalnosti!

Razlozi za neemitiranje programa za pripadnike romske nacionalnosti su nešto raznovrsniji i mogu se klasifikovati u više klastera:

- Neprisustvo Roma u značajnijem broju u nekim dijelovima BiH.
- Nezainteresovanost romske zajednice za takvu vrstu programa.
- Nemogućnost realizacije takvog programa, koja je u pravilu uslovljena lošom finansijskom situacijom u mediju i/ili nedostatkom ljudskih i tehničkih kapaciteta.
- Drugačijom orijentacijom medija (na primjer, mediji imaju drugu ciljnu grupu, ne razvijaju informativni segment programa i slično).
- Nemogućnost zarade medija ovakvim projektima.
- Mišljenjem menadžera i vlasnika medija da su potrebe Roma za medijskim informiranjem zadovoljene kroz redovan program.

6. Utvrditi nivo spremnosti i potrebe medijskih menadžera da zaposle pripadnike romske nacionalnosti!

Medijski menadžeri su spremni zaposliti ili stalnije angažovati pripadnike romske nacionalnosti, ali to uglavnom ne čine, jer Romi ne izražavaju interes, a uglavnom nisu ni odgovorni, ni kvalifikovani za rad u medijima. Potreba medija za saradnicima romske nacionalnosti, koji poznaju romski jezik, kulturu i tradiciju je prisutna u većem broju medija, te bi mediji vrlo rado angažovali Rome, kao saradnike, ukoliko bi zadovoljavali kriterije za rad na mediju (minimum SSS, određena educiranost za rad u medijima, odgovornost u poslu i talenat). Međutim, određen broj medija je i u iznimno lošoj finansijskoj situaciji, te nema mogućnost zaposliti nove saradnike, bez obzira na njihovu nacionalnost ili potrebu medija za određenim profilom saradnika.

7. Posljednji cilj projekta je procjeniti da li su i, ako jesu, na koji način i kad su mediji planirali realizirati programe za pripadnike romske nacionalnosti.

Više od polovine ispitanih medija planira početi proizvodnju programa za romsku populaciju, ali uglavnom ukoliko prevaziđu slijedeće prepreke:

- Način finansiranja proizvodnje programa za romsku populaciju.
- Pronalazak educiranih Roma, koji bi mogli podnijeti zahtjeve angažmana na elektronskom mediju.
- Uspostaviti bližu i kvalitetniju saradnju s romskim udruženjima.

Za prevazilaženje navedenih prepreka mediji trebaju pomoć donatora, udruženja Roma, te organizacija koje se bave razvojem i unaprijeđenjem medija.

Konačan zaključak analize jeste da postoji snažan interes medija za razvojem informativnog programa za Rome, ali i da nailaze na iznimno teške prepreke i probleme, te da trebaju pomoć da ih prevaziđu.

6. Prilozi

6.1. Upitnik

Identifikacija medija

1. Naziv medija u kojem ste zaposleni (MOLIMO UPIŠITE PUNI NAZIV MEDIJA): _____
2. Lokacija medija:
_____
3. Teritorija emitovanja programa:
_____
4. Vrsta medija (MOLIMO ZAOKRUŽITE ILI PODVUCITE TAČAN ODGOVOR):
  - a) JAVNI TV SERVIS
  - b) TV STANICA U VLASNIŠTVU OPŠTINE / KANTONA
  - c) PRIVATNA TV STANICA
  - d) JAVNI RADIO SERVIS
  - e) RADIO STRANICA U VLASNIŠTVU OPŠTINE / KANTONA
  - f) PRIVATNA RADIO STANICANešto drugo. Šta? _____
5. Procjena gledanosti/slušanosti medija na kojem ste zaposleni:
_____
6. Vaša pozicija unutar medija:
_____

Odnos prema koricnicima romske nacionalnosti

7. Da li ste dobivali zahtjeve sa nivoa države, entiteta, kantona ili opštine o potrebi programskog angažovanja za pripadnike nacionalnih manjina ili romske nacionalnosti u skladu sa Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (Sl. Glasnik BiH, broj 12. od 6.maja 2003)²?
  - a) DA
  - b) NE

Ukoliko jeste dobili zahtjev takve vrste, od koga je stigao, u kojoj formi (na primjer, kao preporuka ili nalog) i sa kakvim zahtijevima?

_____
_____

² Zakonska odredba je priložena kao zaseban dokument.

8. Da li imate redovni program / emisiju na romskom jeziku?

a) DA

b) NE

Ukoliko emitujete redovan program na romskom jeziku, možete li nam nešto više reći o njemu (u kojem terminu i dužini se emituje, o kakvom programu je riječ i slično)? Ako je odgovor negativan, možete li nam objasniti zašto?

---

9. Da li u okviru drugih programa povremeno emitujete emisije posvećene životu i problemima Roma?

a) DA

b) NE

Ukoliko u okviru drugih programa povremeno emitujete emisije posvećene životu i problemima Roma, možete li nam nešto više reći o njima (u kojem terminu i dužini se emituje, o kakvom programu je riječ i slično)? Ako je odgovor negativan, možete li nam objasniti zašto?

---

10. Da li ove programe ili povremene emisije uređujete/proizvodite uz aktivno angažovane pripadnike romske nacionalnosti ili isključivo sa svojim novinarima? (MOLIMO ZAOKRUŽITE ILI PODVUCITE ODGOVOR, KOJI JE NAJBLIŽE SITUACIJI U VAŠEM MEDIJU)

- a) Aktivno angažujemo pripadnike romske nacionalnosti.
- b) Povremeno angažujemo pripadnike romske nacionalnosti bez njihove aktivnije uloge u proizvodnji programa.
- c) Programe produciramo isključivo sa svojim novinarima.
- d) Ne proizvodimo programe namjenjene Romima, pa nemamo potrebu za angažovanjem pripadnika romske nacionalnosti.

11. Da li imate zaposlene u redakciji ili kao dopisnike novinare romske nacionalnosti?

a) DA

b) NE

Ukoliko je odgovor potvrđan, možete li nam nešto više reći o tome (koliko zaposlenika je romske nacionalnosti, kakva je njihov status, na kojim poslovima su angažovani i slično)? Ako je odgovor negativan, možete li nam objasniti šta je osnovni razlog za to (na primjer, nedovoljna obrazovanost Roma, otpor zaposlenika prema pripadnicima romske nacionalnosti i sl.)?

---

12. Da li imate povremene saradnike romske nacionalnosti sa kojima održavate kontinuirane veze?

a) DA

b) NE

Ukoliko je odgovor potvrđan, možete li nam nešto više reći o tome (o kakvoj vrsti kontakta i saradnje je riječ i slično)?

---

13. Da li u budućnosti imate namjeru početi proizvoditi/emitovati programe namijenjene Romima?

a) DA

b) NE

Ukoliko namjeravate emitovati emisije posvećene životu i problemima Roma, možete li nam objasniti šta je potaklo takve namjere, te kakvu vrstu programa konkretno planirate? Ako je odgovor negativan, možete li nam objasniti zašto?

---

14. Da li imate namjeru da angažujete saradnike – dopisnike iz romske populacije za vaš informativni program?

a) DA

b) NE

Ukoliko je Vaš odgovor potvrđan, možete li nam reći pod kakvim uslovima biste zaposlili saradnika romske nacionalnosti (nivo obrazovanja, prethodno iskustvo, za koju vrstu programa i dužnosti i slično)? Ako je odgovor negativan, možete li nam objasniti zašto?

---

15. Ako imate namjeru početi proizvoditi i emitovati programe za Rome odnosno na romskom jeziku da li vam je potrebna pomoć neke institucije, poput Media plan instuta, koja se bavi obrazovanjem novinara za medije?

a) DA

b) NE

Ukoliko je Vaš odgovor potvrđan, možete li nam detaljnije reći kakvu bi pomoć očekivali (npr. edukacija saradnika i voditelja, uspostavljanje veze sa romskim zajednicama i njihoviom udruženjima, izrada koncepta emisija...) Ako Vam je potrebna pomoć neke druge vrte institucije, možete li navesti koje i kakvu vrstu pomoći biste trebali?

Zahvaljujući Vašim odgovorima, Media Plan Institut će saznati više o potrebama bh. medija, te u skladu s njima formirati edukativne sadržaje, koji će biti prilagođeni medijima i novinarima, te tako i pomoći unaprijeđenju bh. novinarstva općenito.

Hvala Vam na strpljenju i pomoći!

6.2. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina

Broj 12 - Strana 242 SLU@BENI GLASNIK BiH Utorak, 6. maja 2003.

**PARLAMENTARNA SKUPŠTINA
BOSNE I HERCEGOVINE****105**

Na osnovu člana IV. 4. a) Ustava Bosne i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, na sjednici Predstavničkog doma, održanoj 20. juna 2002. godine, i na sjednici Doma naroda, održanoj 1. aprila 2003. godine, usvojila je

ZAKON**O ZAŠTITI PRAVA PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA**

Član 1.

Ovim zakonom utvrđuju se prava i obaveze pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: BiH) i obaveze organa vlasti u BiH da poštuju i štite, očuvaju i razvijaju etnički, kulturni, jezički i vjerski identitet svakog pripadnika nacionalne manjine u BiH, koji je državljanin BiH.

Član 2.

Zaštita nacionalnih manjina i prava i sloboda tih manjina, sastavni je dio međunarodne zaštite ljudskih prava.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Evrope direktno se primjenjuje i sastavni je dio pravnog sistema BiH i entiteta u BiH.

Član 3.

Nacionalna manjina, u skladu sa ovim zakonom, je dio stanovništva-državljana BiH koji ne pripadaju ni jednom od tri konstitutivna naroda, a sačinjavaju je ljudi istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture i duhovnosti i bliske ili srodne povijesi i drugih obilježja.

BiH štiti položaj i ravnopravnost pripadnika nacionalnih manjina: Albanaca, Crnogoraca, Čeha, Italijana, Jevreja, Mađara, Makedonaca, Nijemaca, Poljaka, Roma, Rumuna, Rusa, Rusina, Slovaka, Slovenaca, Turaka, Ukrajinaca i drugih koji ispunjavaju uvjete iz stava 1. ovog člana.

V - INFORMIRANJE

Član 15.

Pripadnici nacionalnih manjina u BiH imaju pravo na osnivanje radio i televizijskih stanica, izdavanje novina i drugih štampanih informacija na jezicima manjine kojoj pripadaju.

Član 16.

Radio i televizijske stanice čiji su osnivači BiH, entiteti, kantoni, gradovi i općine koji ostvaruju ulogu javne službe obavezni su u svojim programskim šemama predvidjeti posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina, a mogu osigurati i druge sadržaje na jezicima manjina.

Radio i televizijske stanice kao javni servisi BiH dužni su najmanje jednom nedjeljno osigurati posebnu informativnu emisiju za pripadnike nacionalnih manjina, na njihovom jeziku.

Entiteti i kantoni će svojim propisima utvrditi prava iz stava 1. ovog člana, na osnovu procenta zastupljenosti nacionalnih manjina u entitetu, kantonu, gradu i općini.